

La traducció suïcida i la interpretació musical

Visat núm. 20
(octubre 2015)

per Pere Comellas

Em sembla que era Theo Hermans que deia que, al capdavant, el principal retret que es fa a les traduccions és que no siguin l'original. Però si aquest ha de ser l'ideal de la traducció —ser l'original—, aleshores es tracta d'una activitat suïcida: la màxima aspiració és immolar-se, desaparèixer, ser una altra cosa. Justament això és el que explicava Borges en el seu conte fantàstic «Pierre Menard, autor del Quixote». Borges es reia de Pierre Menard perquè havia volgut tornar a escriure el *Quixot*, idèntic lletra per lletra, al *Quixot* de Cervantes.

I de fet ho havia aconseguit en part: en tenia un parell de capítols acabats. Ara bé, el narrador del conte ens feia veure que tot i el gran esforç esmerçat (recordem que Menard no copiava el *Quixot*, sinó que el tornava a escriure, paraula per paraula; és a dir, assolía el suposat ideal de la traducció: ser l'original), al final l'empresa era igualment un fracàs: les mateixes paraules es llegien de manera molt diferent si les havia escrit un castellà del segle XVII o un francès del segle XX. Borges, doncs, volia fer entendre que l'ideal de la traducció no només és estúpid (si el *Quixot* ja existeix, sembla una mica inútil reescriure'l idèntic, oi?), sinó també impossible del tot: un mateix text vol dir coses diferents al llarg de la història.

I tanmateix, encara avui el món és ple de gent que es dedica a traduir i que assumeix aquell suat adagi de «traduttore traditore»; és a dir, que creu que, com que el resultat de la seva feina no serà l'original, perquè això és impossible, serà necessàriament un fracàs, una traïció. Fins i tot n'hi ha que diuen que és tan traïdor un text clarament pitjor que l'original com un text clarament millor! Es rendeixen, doncs, d'entrada, com aquella meva amiga que quan la paraven per fer-li un control d'alcoholèmia es declarava culpable abans de bufar. I el cas és que una vegada vaig llegir (no sé pas on) que això de «traduttore traditore» podria no ser ben bé el que sembla. Per començar, se l'haurien inventat no pas els italians, sinó els turcs (a l'època de l'imperi otomà, quan el toscà era una de les llengües comunes a la Mediterrània), i, a més, no es tractaria d'una afirmació metafòrica (el traductor traeix el que diu el text original), sinó literal: no et refiïs dels traductors, que al capdavant són estrangers, i probablement espies.

Sigui com sigui, si ja es veu que aquest ideal de la traducció (ser l'original) és quimèric, per què no l'abandonem? Traduir és una activitat fascinant, perquè treballa amb una lògica contrària al sentit comú: la versió catalana de *Война и мир* (és a dir, de *Guerra i pau*) no és el text que va escriure Tolstoi, i alhora sí que l'és. Si més no, aquesta és la convenció que hem decidit creure'ns, i que ens permet dir sense mentir que hem llegit Tolstoi sense saber ni una paraula de rus. Però també ens permet llegir diversos tolstois, tots ells tolstois de debò. També ho deia Borges, referint-se a l'*Odissea*: estic content de no saber grec antic, perquè això em permet llegir unes quantes odissees, mentre que si en sabés només en podria llegir una. La traducció —també la literària— potser ha de mantenir aquest compromís de ser i no ser: no renunciar a aquesta meravella d'oferir al lector la possibilitat de dir «he llegit Homer» (el ser) i alhora de deixar de considerar el fet que es tracta d'un

altre text com una petita tragèdia, un fracàs inevitable (el no ser).

Per fer això, ja tenim un model, el dels intèrprets musicals. Algú s'imagina Pau Casals dient «certament, el meu ego està involucrat en la interpretació, però he d'intentar mantenir-me fidel a la partitura bàsica i no ensenyar la meva personalitat»? És el que diu Norman Shapiro, un reconegut traductor nord-americà. No. Justament el que fan els intèrprets musicals és intentar enriquir la partitura original, aportar-hi matisos, ressuscitar-la, realitzar-ne possibilitats que potser altres no hi havien vist. Interpretar. La primera suite de Bach en mans de Pau Casals és la primera suite de Bach (i tothom pot dir amb propietat: he sentit Bach), però no és pas la mateixa cosa que la primera suite de Bach en mans d'un violoncel·lista mediocre, oi? Seria molt estrany considerar que inevitablement, i per més que s'hi esforcés, Casals traïa Bach. I això encara més en el cas de la música popular, en què l'intèrpret arriba a esborrar completament el compositor, cosa que seria com si, en traducció, diguéssim «t'has llegit *El casalot*, d'en Xavier Pàmies?», i no tinguéssim la més remota idea de qui era Dickens.

El model d'interpretació musical em sembla perfectament adequat per a la traducció. Les peces musicals també són i alhora no són allò que va concebre i escriure el compositor. Valorem la feina de l'intèrpret i la paguem (fins i tot paguem drets als hereus, cosa molt discutible), i també la critiquem, destaquem els bons i blasmem els dolents, i al disc els posem el nom ben visible. En canvi, en la més tradicional concepció de la traducció, aquella que es confessa fracassada abans de començar, aquella que vol per sobre de tot la transparència, la invisibilitat, com si la traducció no existís, qui tradueix s'amaga darrere el text original. Els professionals de la traducció haurien de tenir els mateixos drets que els intèrprets: dret a guanyar-se la vida amb la seva activitat, dret a firmar clarament la feina, dret a ser valorats (bé o malament) pel que han fet, i no només pel que ha fet l'autor que tradueixen (que és el que solen fer les ressenyes de traduccions). Perquè aquests drets no només reconeixen la traducció com un art tan digne com la interpretació musical. També responsabilitzen qui les fa, que així dóna la cara.

Al cap i a la fi, no podem oblidar que qui llegeix la traducció no és pas l'autor de l'original. Potser per això Diderot (que, d'altra banda, no semblava apreciar gaire la traducció) deia que per a traduir no calia saber llengües, perquè qui llegia la traducció tampoc no en sabia (l'autor brasiler Lima Barreto té un conte en què un aturat s'acaba guanyant la vida traduint un llibre del japonès —llengua de la qual no sap ni una paraula—, a plena satisfacció del seu client). La traducció, com la interpretació musical, és clar que parteix de l'autor, d'un original, però és al servei dels seus lectors/oïdors, que podran tenir la sort, com Borges, de llegir diversos Homers, d'escoltar diversos Bachs.